

A REZILIENCIA SZEREPE A KISVÁROSOK FEJLŐDÉSÉBEN – EGY KOMLÓI ESETTANULMÁNY KAPCSÁN

PIRISI GÁBOR¹

THE ROLE OF RESILIENCE IN THE DEVELOPEMENT OF SMALL TOWNS –
A CASE STUDY FROM KOMLÓ

The aim of this paper is to analyse the small towns' development within the theoretic framework of resilience. The concept of resilience has become a wide-spread narrative among human geographers and spatial scientist after its more and more common usage in ecology and environmental sciences. Nowadays, the term, which was originally used for biological organisations, later for complex ecological systems is often applied in a more general meaning: the competence of complex social systems to giving flexible answers to external impacts. The multiple changes of the post-socialist transformation appear as a major external shock at the level of small towns. Among the elements, deindustrialisation, the loss of industrial workplaces could be used as an indicator of these processes. The present case study is based on own empirical surveys (interviews) conducted in Komló, Baranya county, a shrinking former socialist mining-town. Surveys tried to reveal elements of the resilient answer to the shock of the mine closures between 1990 and 2000, focusing some potential "soft" factors.

BEVEZETÉS

Geográfusként a települések fejlődését, külső mércékhez, vagy saját korábbi állapotukhoz képest mért relatív esetleg abszolút pozíció-változását hajlamosak vagyunk úgy felfogni, ahogy a rutinná vált földrajzi gondolatmenet sugallja: Cholnoky Jenő (*CHOLNOKY 1922*) és Mendöl Tibor (*MENDÖL 1963*) nyomán helyi és helyzeti energiákról² beszélünk és ezeket hangsúlyozzuk a településföldrajzi oktatásban is. A regionális tudomány képviselői, területi problémákkal is foglalkozó közgazdászok eltérő megközelítésekéből és módszerekkel, de az utóbbi években egyre gyakrabban alapoznak a területi tőke koncepciójára – ld. pl. (*LENGYEL 2012; JÓNA 2013; BODOR – GRÜNHUT 2014*) – amely a térségek fejlődésének számos hatótényezőjét igyekszik komplex modellbe foglalni, beleértve olyan elsősorban társadalmi relációkban megnyilvánuló elemeket, amelyekre a „földrajzi energiák” kapcsán nem, vagy csak ritkán gondolunk.

Ugyanakkor ebben az esetben még mindig ugyanazt a gondolati sémát követjük. Egy adott helyen rendelkezésre áll az erőforrások valamely kombinációja, amelyet a közösség „tehetsége” szerint aknáz ki, hasznosít. Geográfusként

---

¹ A szerző munkáját az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatta

² Nagy Miklós Mihályé (*NAGY 2015*) az érdem, hogy megszokott precizitásával utánajárt a kifejezések eredetének és használatuk történetének, hiszen ez tipikusan az a hivatkozás, amit mindenki másodkézből idéz.

szükségképpen a „hely” a kiindulópontunk, aktív szerepet tételezünk fel számára saját sorsának alakításában. Településeink többsége számára ugyanakkor a fent sugallt aktív szerep illuzórikusnak tűnik. A kisvárosok kapcsán érveltünk már ebben az értelemben (*PIRISI – TRÓCSÁNYI 2015*): még ennek, a hierarchia korántsem legalsó szintjét elfoglaló települések esetében is az a megfigyelésünk, hogy fejlődésük sokkal jobban függ külső tényezőktől, mint azt általában feltételezzük. A legtöbb település szempontjából a központi forráselosztás, a jogi szabályozás, a makrogazdasági helyzet és a gazdaságpolitika, egyáltalán: az olyan geopolitikai irányváltások, mint az európai integráció, érdemben megváltoztathatatlan, legtöbbször befolyásolhatatlan külső tényezőkként merülnek fel (és akkor még csak a nemzeti, nem a globális szinten zajló folyamatok közül emeltünk ki párat).

A helyi erőforrások aktiválásához, sok esetben egyszerű újratermelésükhöz is szükség van ezeknek a külső tényezőknek a pozitív kombinációjára, amely a fenti okok miatt azonban lényegében külső döntésektől függnek. Nagyon is jól látta Enyedi György professzor, amikor a sikeres város kritériumai között kiemelte, hogy olyan helyek, ahol döntések születnek (*ENYEDI 1997*). A legtöbb település (a legnagyobbak és a leginkább befolyásosak kivételével valamennyi) ugyanakkor kénytelen szembenézni azzal, hogy az igazán fontos döntések máshol születnek, és ezekre helyben csak marginális befolyásuk van. Szerepük a területi folyamatokban nem proaktív, hanem jellemzően reaktív: ebből a nézőpontból szemlélve a fejlődésük nem más, mint a külső kihívásokra, átalakulásokra adott jó vagy kevésbé jó válaszok egymásutánisága.

Ha elfogadjuk – legalábbis a gondolatkísérlet, vagy egy alternatív értelmezési lehetőség szintjén – a fenti gondolatmenetet, akkor a települések közötti fejlődési különbségek magyarázatára alkalmasnak tűnik a reziliencia fogalma. A következőkben amellet fogunk érvelni, hogy ez az egyre univerzálisabbá váló (mondhatni divatos) fogalom képes új adalékokat hozzátenni a hazai település-hálózat differenciált értelmezéséhez.

1. REZILIENCIA – EGY EMELKEDŐ PÁLYÁN HALADÓ FOGALOM

A rezilienciáról bizvást állíthatjuk, hogy az utóbbi években divatos, felkapott kifejezéssé vált, olyannyira, hogy vannak olyan szerzők, akik a reziliencia-alapú városfejlesztés korának beköszöntéről értekeznek (*SIEVERTS 2013*), vagy a rezilienciát a fenntarthatósággal állítják párba, egyszersmind „szembe”, mint egyfajta új, általános érvényű narratívát (*KALTENBRUNNER, 2013*). Jelen tanulmánynak nem célja eldönteni, hogy valóban új megközelítésről, vagy csak korábban is ismert jelenségek „átcímkezéséről” van-e szó. A társadalomtudományok, amikor egyre gyakrabban és egyre átfogóbb értelemben igyekeznek integrálni a reziliencia fogalmát, tulajdonképpen olyan „puha” tényezőknek keresnek nevet, amelynek a pontos meghatározása és különösen a mérése jelen-

tós nehézségekbe ütközik. Mindeközben természetesen a fogalom maga is egyre elasztikusabbá, képlékenyebbé vált, annyira, hogy a fenti bekezdésben idézett megállapítás a szerző szerint is indokoltnak tűnik.

A reziliencia fogalma valóban hosszú utat járt be. Eredetileg az ökológiában használatos, sokszerű külső hatásokkal szembeni rugalmas alkalmazkodás képessége, a sérülékenység (vulnerabilitás) ellentéte (HOLLING, 1973). A tisztán természettudományos, ökológiai megközelítések logikus továbbgondolásait hozták azok a tanulmányok, amelyek a sérülékenységet mára társadalmi-ökológiai rendszerek egymásba-ágyazottsága kapcsán vizsgálták (BERKES – FOLKE 1998; FOLKE 2006). Ezen belül határozott, és talán a leginkább közismert irány az, amikor a társadalom kitettsége, természeti katasztrófák általi veszélyeztetettsége kerül a középpontba – nyugodtan mondhatjuk, hogy New Orleans és a Katrina hurrikán után került a fogalom a tudományos érdeklődés fősodrába (CAMPANELLA 2006). Ezzel párhuzamosan megjelentek azok az értelmezések is, amelyek a hosszabb távon fellépő tényezők (hatásaikban szintén katasztrófákban kulmináló) jelenléte kapcsán vizsgálták a sérülékenységet (TANNER ET AL. 2009), vagy éppen teljes mértékben a társadalomtudományok hagyományos értelmezési keretein belül maradva, biztonsági kockázatként értelmezték a társadalmi rendszerek sérülékenységét a terrorizmus kapcsán (COAFFEE ET AL 2006).

A társadalomtudományokban való elterjedést segítette elő a fogalom hagyományosan meglévő értelmezése is. Eredetileg főleg a gyermekek egészséges személyiségfejlődése (illetve annak traumatizáltsága, hiánya) kapcsán írták le (ANTHONY ET AL. 1987), később itt is egyre kiterjedtebb értelmezést nyert (MASTEN ET AL. 2003), egészen addig a pontig, hogy már vannak, akik a reziliencia meta-elméletéről értekeznek (RICHARDSON 2002).

Az individuum sérülékenységével kapcsolatos kutatások egyik lehetséges és logikus továbbfejlesztési iránya természetesen a csoportok, sőt a társadalom egésze felé mutat. Ennek megfelelően születtek értekezések a fejlődő országok társadalmának sérülékenysége, a szegénység rezilienciára gyakorolt hatásai kapcsán (WATTS ET AL. 1993; PROWSE 2003). Továbbá a fogalom elterjedésének, átalakulásának egyfajta betetőzéseként foghatók fel azok a megközelítések, amelyek a reziliencia dinamikáját, tanulási-adaptációs folyamatként való szerepét hangsúlyozzák (ADGER ET AL. 2000; PLÖGER ET AL. 2013; SIMMIE 2014).

Természetesen találunk példákat hazai alkalmazásokra is, bár nem állítanánk, hogy idehaza komoly elterjedtsége lenne a fogalomnak. Eltekintve most a pszichológia területén született tanulmányokról, azt mondhatjuk, hogy leginkább regionális kutatások kapcsán jelenik meg, és főként a területi versenyképesség új megközelítéseként értelmezik. Ezek általában azt tűzik ki célul maguk elé, hogy bevezessék, meghonosítsák a kifejezést – vagy gyakran az ennek fordításaként megalkotott területi rugalmasságot – a szakirodalomban, amely nem kerülheti el a fentiekben vázlatosan bemutatott elágazások közötti valamilyen

igazodás és eligazítás kísérletét sem (SZABÓ ET AL. 2016). Szintén elméleti megközelítés Faragó Lászlóé, aki talán az eddigi legrészletesebb magyarul elérhető értelmezését adja a fogalomnak és lehetséges megközelítéseinek, de egyszerűsmind integrálja is egy tágabb filozófiai rendszerbe (FARAGÓ 2017). Alkalmazásra is találunk ugyanakkor példákat: a területi rugalmasságot – elméleti, az interpretációban elért eredményei mellett – megyei szinten vizsgálta Tóth Balázs István (TÓTH, 2012, 2015), aki a rugalmasságot a más kutatók által települési szinten is alkalmazott (MOLNÁR ET AL. 2015) útfüggőséggel (is) összekapcsolja. Némileg szóhasználatában is eltérő, de lényegében mégis csak a rugalmas reakcióképességet vizsgálja az a kutatás is, ahol a gazdasági válság munkanélküliségre gyakorolt hatásai alapján határoznak meg a szerzők területi típusokat (ALPEK ET AL. 2014). Olyan munka is látott már napvilágot magyar nyelven, amely a településfejlesztésben történő gyakorlati felhasználás lehetőségeire ad lehetséges vezérfonalat (SZABÓ 2015).

2. CÉLKITŰZÉSEK ÉS MÓDSZEREK

A tanulmány kiindulópontja a rezilienciával kapcsolatban nem kíván radikálisan új álláspontot elfoglalni. Elfogadva azt a konvergensenk mondható nézőpontot, hogy a szervezeten kívülről érkező, jelentős és erőteljes hatással szembeni rugalmas válaszadásra való alkalmasságról van szó, úgy véljük, hogy a reziliencia magában hordozza az adaptációs készséget, nem csak pillanatnyi állapot, hanem időben változó készség is, amely egyfajta közösségi tanulási folyamatként ráadásul fejleszthető is. Ugyanakkor másodlagosnak érezzük azt a kérdést, hogy a külső hatások mennyire hirtelenek, és azt sem tartjuk szükségszerűnek, hogy önmagában katasztrófálisak, sokkolóak vagy teljes mértékben csak és kizárólag negatív attribútumokat hordozóak vagy fenyegetőek legyenek. Egyszerűen csak a külső körülmények jelentős megváltozása, mint kihívás, teszi szükségessé a reziliens reakciót.

A hazai területi kutatások kapcsán ilyen, megkerülhetetlen paradigmátikus változásban kiteljesedő, külső gyökerű sokként kínálkozik a rendszerváltozás. Ha kutatásunk az ország alatti szintre (esetünkben a településekre) koncentrál, akkor ebben az átalakulásban a legfontosabb kérdések a vizsgált szintek felett dőltek el, olyan külső tényezőnek minősíthetők, amelyre a vizsgált rendszereknek nincs ráhatása.

A következőkben tehát arra teszünk kísérletet, hogy egy esettanulmányon keresztül vizsgáljuk egy település rezilienciáját a rendszerváltás után. A kérdés nem elsősorban arra irányul, mennyire volt képes vagy képtelen a kérdéses város rugalmasságot mutatni, illetve bizonyult törékenynek. Sokkal inkább az a cél, hogy ennek a helyi, sok esetben „puha” faktorait vizsgáljuk. Ennek megfelelően a tanulmányban azokat a tapasztalatokat összegezzük, amelyek a gazdasági átalakulás, a kulcsszereplővé váló önkormányzat és a helyi társadalom kap-

csán keletkeztek. Az elemzés során olyan kvalitatív jegyeket kerestünk, amelyek magyarázzák a város hiányzó rezilienciáját.

A kutatás alanya a Baranya megyében fekvő Komló, egykori büszke bányászváros, amely közismerten megszenvedte a rendszerváltozást és az ezzel párhuzamosan (ennek nyomán) végbemenő gazdasági szerkezetváltást. Az, hogy mennyire, meglehetősen jól dokumentált. A rendszerváltás idején mintegy 30 ezer fős népességének hivatalosan is 20%-kát elvesztő településben csak a közelmúltban is több kutatás a Dunántúl Ózdját vélte felfedezni, legalábbis párhuzamot vontak köztük (*PÉNZES 2011*), illetve közös klaszterbe sorolták a kettőt (*TÓTH 2011; RECHNITZER ET AL.2014*). A miérten, vagyis hogy miért nem volt képes a város a bányászat összeomlása után újrastrukturálni magát, és maradt meg a sikertelen település szimbólumának, kevesen gondolkoznak el. Jelen tanulmány alapját azok az empirikus felmérések képezik, amelyeket – részben hallgatók bevonásával – több ütemben, 2016 májusától fogva végzünk Komlón. Az itt felhasznált adatok döntő többsége – a nyilvános forrásokból származó statisztikai adatokon és elérhető dokumentumokon túl – interjúkból származik, amelyet a város vezető tisztségviselőivel, vállalkozóival és lakosaival készítettünk. A kötetlen interjúk során bizonyos kérdéscsoportok ismétlődtek, ezek elsősorban a város helyzetének szubjektív megítélésére, a sikeresség/sikertelenség tényezőire, a helyi önkormányzat szerepére, a civil részvételre vonatkoztak.

3. A KIHÍVÁS

A rendszerváltás külső sokként való értelmezését talán nem szükséges a fentieknél részletesebben bemutatni. Azonban elengedhetetlennek tartjuk egyetlen, önkényesen, de talán nem minden logikát nélkülöző módon kiválasztott mutatóval illusztrálni Komló vizsgálatának indokoltságát. Az átmenet egyik maradó, jelképes értékű eleme volt a szocialista iparvállalatok átalakulása, felszámolása, sok esetben teljes bezárása, amely távlatilag nézve az egyébként is folyamatban lévő szerkezetváltást, hirtelen drámai sebességűre gyorsította azt. A dezindusztrializáció talán megfelelő indikátora lesz a külső behatás mértékének számszerűsítéséhez, nem csak egyszerre fellépő gyakorlati és szimbolikus jelentősége miatt, hanem azért is, mert a folyamatra – kezdetben legalábbis – nagyon kevés befolyással rendelkeztek a települések. 1990 és 2001 között a városokból³ eltűnik 500 ezer ipari munkahely, vagyis a kiinduló érték mintegy egyharmada. Talán némileg meglepő módon a kisvárosokat⁴ kevésbé sújtja az ipari munkahelyek megszűnése a rendszerváltás utáni első évtizedben, itt az ipari keresők száma csak 26%-kal, míg a nagyvárosokban 39%-kal csökken.

---

³ Ez alatt itt és a későbbiekben is a jelenlegi városállományt értjük.

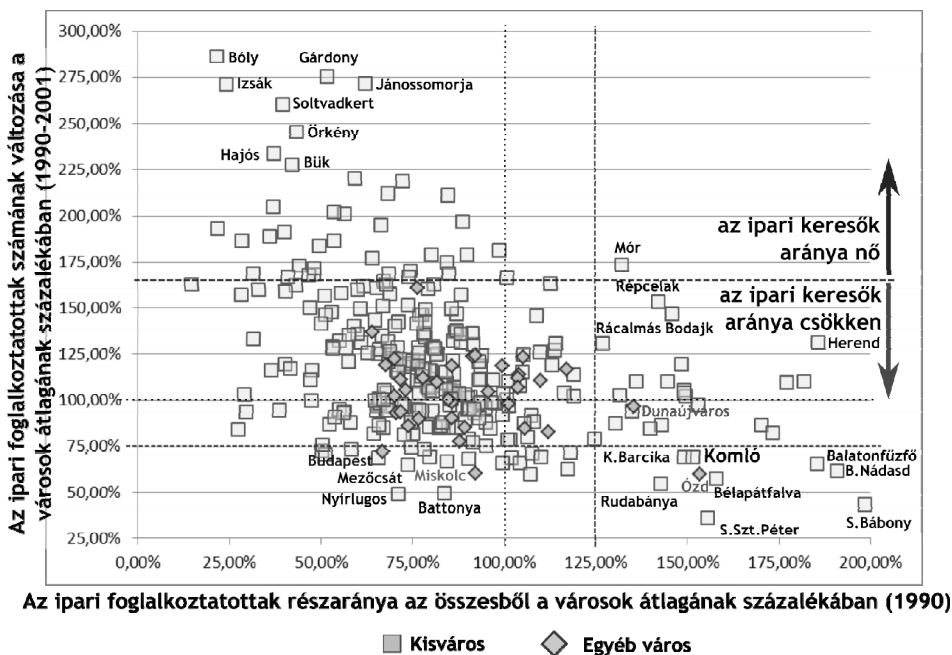
⁴ Értve ez alatt a 30 ezer főnél nem népesebb városokat.

Azonban az is nyilvánvaló, hogy a kisváros-állomány sokkal polarizáltabb képet mutat (1. ábra).

Az ábrán a jobb alsó negyedben találjuk azokat a településeket – beleértve Komlót – amelyek vizsgálatunk szempontjából a leginkább érdekesek. Ezek a városok 1990 előtt az ipari munkahelyek túlsúlyával voltak jellemezhetőek (vízszintes tengely), és ezen munkahelyek leépülése az átlagnál sokkal intenzívebb volt (függőleges tengely). Valóban itt találjuk Ózdot is, de ezt leszámítva az ipari kisvárosok, valójában 1990 előtt jobbra községi jogállású, kisméretű települések. Noha az ipari szerepkör és annak visszaesése kapcsán közös csoportot alkotnak, de rugalmasságuk jelentősen eltér. Az ipari foglalkoztatottak száma ugyan közel hasonló mértékű visszaesés után 2011-re többé-kevésbé ezekben a városokban azonos szinten stabilizálódott, de az összes foglalkoztatott tekintetében Balatonfüzfő, Belpátfalva, Kazincbarcika az ezredforduló után már számottevő növekedést mutatott, Borsodnádásd vagy Rudabánya nem, vagyis itt a rugalmasabb, szerkezetváltásra képes és az arra képtelen kisvárosok pályája már elválik egymástól.

1. ábra. Ipari foglalkoztatottak (1990) és számuk változása (1990-2001) a hazai városokban, a városok átlagához viszonyítva.

Figure 1. Number of industrial workers (1990) and the change in their ratio (1990-2001), both related to the average of the Hungarian cities and towns.

Forrás: TEIR adatbázis alapján a szerző szerkesztése

Komló esetében a bejárt pálya fő vonalakban jól ismert a szakmai közönség előtt. A második világháború után a néhány ezres bányászfaluból (1941-ben a népessége már meghaladta az 5000 főt) 1960-ra 23 ezer, 1980-ra 29 ezer fős város épült kis és fel. A város ezekben az években monofunkcionális jelleggel a feketekőszén-bányászat köré szerveződött, az üzemei több mint 8000 embernek adtak munkát közvetlenül, és 1980-ban 4500 dolgozó ingázott be a városba. Az 1980-as években (részben a kőolajválságra adott reflexként is) még a termelés felfuttatásáról, liász-programról, beruházásokról és új lakótelepről szól a város élete, bár a szénnel kapcsolatos minőségi és költségproblémák már akkor is érezhetőek voltak (SIMON, 2001). Ezek után talán kevéssé meglepő, hogy a rendszerváltozás után a komlói bányászatot is halálra ítélték, sorra zárták be a Kossuth-, Béta-, Hármas-, legvégül, 2000-ben a legkorszerűbb és legnagyobb Zobák-aknát. Az 1990-es 12 300 foglalkoztatottból 2001-re 8300 maradt. Megfordult a munkaerő-mozgás iránya is, és 2011-ben már több mint 3000 komlói ingázott el más településekre (többnyire leginkább Pécsre).

A válságnak jelentős következményei vannak a település demográfiai viszonyaira is. A város alapvetően fiatalos korszerkezettel élte meg a rendszerváltozást, de figyelemre méltó, hogy vándorlási egyenlege már az 1980-as években negatív volt. A belföldi vándorlás vesztesége 1990 után meghaladta a 6,2%-ot, ami 2001 és 2011 között 5%-ra, majd 2011 után mindössze 1,3%-ra mérséklődött, amit akár a stabilizáció jeleként is értelmezhetnénk, ha nem élnénk a gyanúperrel, hogy itt a nemzetközi elvándorlás váltotta fel a hazait. Ennek kapcsán csak egyetlen statisztikai adalék: 2010 után egyetlen évben sem épült tíznél több lakás a városban, miközben bizonyos területeken (elsősorban, de nem kizárólag Körtvélyesen) 40-50 négyzetméteres, az 1980-as években épült panellakásokat 1,5-2,5 millió forintért árulnak kétségbeesett tulajdonosaik.

4. A REAKCIÓ

Tapasztalhatók-e jelei a rezilienciának? Vannak-e sikeres elemek Komló adaptációjában? Egy valamit fontosnak látunk leszögezni; minden probléma ellenére a város megőrizte működőképességét, az önkormányzat a fizetőképességét, az általános szegénység mellett sem lehet híreket hallani súlyosabb társadalmi feszültségekről (szemben például Ózddal, vagy akár Sajóbábonnyal), ha vannak is „rosszabb hírű” utcák, a területi szegregációnak sincsenek élesen kiütköző jelei⁵. Ha elemezzük a kihívásra adott válaszokat, és a rugalmasság jeleit keressük, akkor találunk pozitív és negatív jeleket is szép számmal.

---

⁵ Ezzel együtt természetesen jelen van, például a város peremén annak idején rekreációs funkcióval létrejövő zártkerti övben, ahová interjúpartnereink és saját megfigyeléseink szerint is sokan szorultak ki a városi terekből.

4.1. SZERKEZETVÁLTÁS

A gazdaságban a szerkezetváltás hagyományos modellje állt az eredeti elképzelések középpontjában, amely a kívülről érkező tőkebefektetésektől várta a negatív tendenciák megfordítását. Ennek a legfontosabb, szinte egyetlen eredményét egy autóipari beszállító cég megtelepedése jelentette. A befektetők távolmaradását a településen elterjedt vélemények szerint nagyban akadályozza a közlekedésföldrajzi elzártság, valamint az önkormányzat szerint a megfelelő telkek hiánya is. Ha úgy tetszik ez a földrajz bosszúja: a völgybe és a környező domboldalakra épített városnak sem történetileg kialakult közlekedési központi szerepe, sem kiterjedt ipari övezet létrehozására alkalmas sík területei nincsenek, a város növekedése során a természeti környezet sajátosságai miatt számos kompromisszumot kellett kötni (*GYENIZSE ET AL. 2008*). További probléma, hogy a megmaradt területek ma már nincsenek az önkormányzat birtokában. Részben ez is az okok közé tartozik akkor, amikor azzal kell számot vetni, hogy a rendszerváltás után kialakult gazdasági szereplők sem feltétlenül stabilak. 2000-ben még egy vállalat 250-nél, 16 vállalat pedig 50 főnél több alkalmazottal működött. Ugyanezen értékek 2015-ben már nulla, illetve hét voltak. A legalább 10 embernek munkát adó vállalkozások száma 2015-ben összesen 43 volt, amelynek a fele 20 fő alatti cég.

Ennek ellenére munkahelyekre égető szüksége lenne a városnak. Ugyan az NFSZ 788 álláskeresőt és 4,53%-os, az országgal pontosan megegyező rátát tartott nyilván 2017 áprilisában, ugyanakkor a TEIR adatai szerint ezzel egyidejűleg 1008 fő volt (!) a közfoglalkoztatásban résztvevők havi átlagos létszáma. Nem véletlenül kerültek előtérbe alternatív megoldások. Ennek kapcsán Komló legnagyobb sikerének tartja jelenleg, hogy sikerült „megszereznie” egy új büntetés-végrehajtási intézmény beruházását (amiért egyébként öldöklő verseny folyt az érintett kisvárosok között).

A település pályázati sikeressége is ellentmondásos. Az általunk e szempontból vizsgált 2009 óta tartó EU-s költségvetési ciklusban eddig mintegy 12 MD forintnyi támogatást ítéltek meg a településen megvalósuló projekteknek⁶. Ez valamivel kevesebb, mint a némileg alacsonyabb népességű Dombóvár vagy Mohács esetében. A belső szerkezet ugyanakkor kedvezőbb, mint a fentiek vagy akár az összehasonlításként vizsgált Kazincbarcika esetében abból a szempontból, hogy az önkormányzat és intézményei (beleértve az olyan nem önkormányzati közintézményeket, mint a KLIK) csak az összes forrás 29%-kát kötötték le, ez az érték a többi vizsgált városban 34-62% között alakul! Értelemszerűen ez azt is jelenti, hogy a vállalkozások, illetve a nonprofit szervezetek fajlagos támogatása alapvetően valamivel magasabb, mint a hasonló helyzetű településeknél.

---

⁶ Saját adatgyűjtés a projektkereső adatbázis alapján:
https://www.palyazat.gov.hu/tamogatott_projektkereso

4.2. AZ ÖNKORMÁNYZAT KITERJESZTŐ SZEREPELFOGÁSA

Az önkormányzat – ez egyébként nem egyedülálló a kisvárosi szinten – amúgy is meglehetősen kiterjesztő szerepfelfogással működik. A polgármester kapcsán kialakult elsődleges benyomás, hogy valóban gazdája akar lenni a településnek: módszerei sokszor informálisak és közvetlenek, amelyek ebben a településméretben működhetnek is. Az önkormányzat és a polgármester szerepfelfogása és tevékenysége részben a többi aktor gyengeségéből is fakad. A gazdasági szereplők hiányáról már szoltunk, de a helyi társadalom gyengeségeit is részben a politikai oldalról pótolják. Az mindenképpen a település sikereként jegyezhető fel, hogy elkerülték olyan látszateredményeket hozó nagyberuházások és kétes finansziális kalandok, amelyek sok más kisvárost jellemeznek. Igaz, ez részben azért is volt, mert Komló vezetésében a válságmenedzsment-szemlélet dominált és dominál. A szerepfelfogást indokolja a helyi társadalom néhány sajátossága is: az aktív, önálló családok kevesen vannak, a népesség igen jelentős hányada vagy életkora, vagy szociális helyzete miatt valóban több figyelmet, illetve gondoskodást igényel. A végeredmény egyfajta neo-paternalizmus, de a szisztéma bizonyos értelemben működik, legalábbis interjúalanyaink így látják. Ugyanennek árnyoldalaként a lakosság továbbra is úgy tekint az önkormányzatra, mintha a problémák megoldásának úgyszólván egyedülként lenne letéteményese.

4.3. A HELYI TÁRSADALOM

A társadalmi tényezők kapcsán alapvetően két fontos kiindulópontot érdemes figyelembe venni. Az egyik a város múltjában gyökerezik: Komló magán viseli a szocialista városok legtöbb társadalmi jellemzőjét (*BARTA 2014*), ezért túlzás lenne elvárni tőle az erőteljes kohéziót, különösen úgy, hogy a legfőbb identitásképző elem, a bányászat megszűnt a településen. A másik fontos szempont, hogy a helyi társadalom fokozottan ki van téve az erózióknak, a mobilisabb rétegek elvándorlásának.

Aki marad, annak meg kell küzdenie a sajátos imázs- és identitás-problémákkal is. A múlthoz való viszonyulás finoman szólva is ellentmondásos. Hiába készült el 2014-ben a helyi kötődésű Bachman Zoltán alkotásaként az új interaktivitást sugalló bányászszemlélmű a városnak voltaképp a közepén, feltűnő, hogy a rendszerváltás után mennyire nem voltak (sikeres) erőfeszítések az ipari örökség megőrzésére. Napjainkban, amikor a hasonló, kisvárosi örökségi helyszínek egyre nagyobb eséllyel válhatnak turisztikai desztinációvá (*CSAPÓ ET AL. 2016*), ez egyre inkább elszalasztott lehetőségnek tűnik. Az aknatornyokat mind elbontották, a település közepén egykor működött szénosztályozót felrobbantották, a kötélpályát elbontották, a csillepályaudvar vágányait felszedték (ez a terület ma kereskedelmi funkcióval hasznosul), az altárót tömedékelték és

elfalazták. A ma Komlóra látogató kíváncsi utazónak komolyan keresni kell a bányászat nyomait. A bányászathoz kapcsolódó szellemi örökség persze jelen van, de a bányához való viszonyulás sok szempontból, mint törésvonal jelenik meg a városban. Tény: Komló leginkább biztos megélhetésű rétegét ma is a bányászati nyugdíjasai adják. Közöttük vannak szép számban olyanok is, akik az 1990-es években aránylag fiatalon váltak aránylag jól fizetett nyugdíjasokká. Az interjúk feltártak egyfajta generációs ellentétet is: a településen még egyáltalán fellelhető fiatalok meglehetősen negatív véleménnyel vannak erről a rétegről (ami jobbra kölcsönösen is igaz). Ennek ellenére a sikertelen kilábalás erős nosztalgiaérzéseket kelt, a dicső múlt gyakori téma a városban, és még mindig ez jelentheti az identitás egyik központi elemét (Bányász néven játszik a sikeres kézi- és a kevésbé sikeres labdarugó-csapat, de bányász a horgászegyesület is, stb.). A nosztalgiahullámot néha mesterségesen is gerjesztik, ennek tipikus példája volt az az alapvetően politikai síkról érkező ötlet, amely a városban szakiskolai szintű vágárképzés újraindítását szorgalmazta – ami végül halva született ötletnek bizonyult.

A kettősséget (bánya már rég nincs, de továbbra is igazodási pontként jelenik meg) erősíti az épített környezet alapvető változatlanlansága. Hiába bontották el az üzemi épületeket, kevés új elemmel gazdagodott a város (mondjuk a TESCO vagy a LIDL egyen-épületei nem is alkalmasak „landmark”-nak...), ami bizonyos részeiben szinte érintetlenül őrzi szocialista realista stílusát. Kökönyösön sétálva kifejezetten skanzen-érzése lehet a látogatónak, noha ezt a sajátosságot sem használták fel a város imázs-építésében.

A fiatalabbak számára Komló már nem a büszkeség forrása, nem valami olyasmi, ami szüleik, nagyszüleik verejtékével épült, hanem inkább egy olyan hely, ahonnan minél gyorsabban ki kellene törni. A közösségi portálok helyi csoportjaiban visszatérő (képi) humorforrás Komlót sivár, elhagyatott, sötét, vagy akár fenyegető helyként ábrázolni⁷. És ennek az imázsnak a szemüvegén keresztül a börtönberuházás nem a lobbizásban elért siker, hanem a szimbólumok megerősítése. Ilyen megközelítésben semmi meglepő nincs abban, hogy vállalkozni, kezdeményezni, élni nem ebben a városban akarnak. Fiatal interjúalanyaink közül lényegében senki sem tervezi hosszú távon is a városban a jövőjét, jó néhányan már jelenleg is Pécssett dolgoznak.

ÖSSZEGZÉS

A komlóiak városuk jelen helyzetét meglehetősen reálisan ítélik meg. Az okoknál azonban elsősorban külső tényezőket emlegetnek fel. A bányászat leépítését jellemzően bűnnek tartják: nem nagyon vannak olyanok, akik ne osztanák e

---

⁷ Kedvencünk egyenesen Tolkien által a gonosz fészkeként elhíresült Mordorral azonosítja.

véleményt. Az az érdekes, hogy bizonyos értelemben ez egyáltalán nem volt váratlan. Már Moldova György elhíresült riportkötetét (Tisztelet Komlónak, 1971) forgatva is az a domináns benyomásunk alakulhat ki, hogy a bányászat válságban van, és a város jövője bizonytalan. A leépülés maga is évtizedes folyamat volt, az odavezető út még hosszabb. Nehéz tehát ebben az értelemben váratlan sorscsapásnak tekintetni, ami történt. További „bűnösök” a rossz fekvés, közlekedési elzártság, és a régióközpont gyengesége. Annak ellenére, hogy Pécs ma komlóiak ezreinek ad munkát, sokan vélik úgy, hogy lassú fejlődése és gyenge gazdasági ereje az, ami miatt az egyre inkább olcsó alvótelepüléssé degradálódó Komló fejlődését visszahúzza. A válság okai között persze sokan megemlítenek társadalmi tényezőket is: főleg azokat „akik nem is akarnak igazán dolgozni” – ha valaki rasszizmust vél kihallani a mondatból, nem téved.

A reziliencia szemüvegén keresztül vizsgálva a tapasztalatokat, nehezen megválaszolható kérdésnek tűnik, hogy az objektív területi versenyhátrányok milyen arányban fedik le Komló elhúzódó válságának okait. A gyenge kohézió, a társadalmi dezintegráltság nyilvánvalóan nem csak következménye a válságnak, hanem hátráltatja a megújulást is. Sajnos, még az sem várható, hogy ebben a tekintetben pozitív elmozdulások következzenek be: a közösségek alapjait megteremtő identitás, bizalom hiányzik, és az a réteg sem látszik a kutatás alapján, amelyik képes lenne ezeknek a kapcsolatoknak az újraszövésére. Ezzel éppen azok az elasztikus szálak vesztek el, ami véleményünk szerint a reziliencia alapjául kellene hogy szolgáljanak.

Bármennyire is speciális eset Komló, rávilágít valamelyest a bevezetésben boncolgatott problémára is: fejlődése, növekedése külső tényezőkön alapul. Amint megszűnt a városra zúduló beruházás-tömeg, a helyben felhalmozott, az átalakulás miatt súlyosan devalváló anyagi és szellemi tőkejavak nem voltak elegendőek a kilábaláshoz. Napjainkban a saját rezilienciájukat talán abban fogalmaznák meg Komló vezetői – akiknek erőfeszítései semmiképpen sem lebecsülendők, és nem is teljesen eredmény nélküliek –, hogy igyekeznek ismét minél többet megszerezni, és lehetőleg tartósan lekötni a kívülről érkező forrásokból. Ez, minden célszerűsége és potenciális jövedelmezősége mellett egy mélyebb, kevésbé nyilvánvaló szinten éppúgy egy korábbi gyakorlathoz való visszatérést célzó, alapvetően retrográd törekvés, mint a bányák újraindításáról szőtt álmok, de lehet, hogy csak a más tekintetben már sokszor leírt útfüggőség.

IRODALOM

- ADGER, N. W. – ADGER, W. N.** (2000): Social and ecological resilience: are they related?. *Progress in Human Geography*, 24(3), pp. 347–364.
- ALPEK L. – TÉSITS R.** (2014): A munkaerő-piaci szenzitivitás. Új módszer a magyarországi munkaerőpiac területi, térszerkezeti kérdéseinek feltárásában'. *Területi Statisztika*, 54(4), pp. 333–359.

- ANTHONY, E. AND COHLER, B.** (1987): The invulnerable child. The Guilford Press, 432 p.
- BARTA, G.** (2014): Szocialista városok - városok a szocializmusban. In: Berki M. - Halász L. (szerk.): A társadalom terei, a tér társadalma. Budapest, Art Webber Stúdió, pp. 75–98.
- BERKES, F. – FOLKE, C.** (1998): Linking social and ecological systems for resilience and sustainability, Practices and social mechanisms for building resilience. Cambridge University Press, 432 p.
- BODOR Á. – GRÜNHUT Z.** (2014): Dilemmák a területi tőke modelljének alkalmazhatóságáról - A társadalmi tőke problémája Camagni elméletében. Tér és Társadalom, 28(3), pp. 3–17.
- BONANNO, G.** (2004): Loss, trauma, and human resilience: have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events?. American psychologist, (59)1, pp.20-28.
- CAMPANELLA, T.** (2006): Urban resilience and the recovery of New Orleans. Journal of the American Planning Association. (72)2, pp. 141-146.
- CHOLNOKY J.** (1922): Az emberföldrajz alapjai. Budapest, Hornyánszky Viktor Magyar Királyi Udvari Könyvnyomdája.
- COAFFEE, J. – WOOD, D.** (2006): Security is coming home: Rethinking scale and constructing resilience in the global urban response to terrorist risk. International Relations. 20(4), pp. 503-517.
- CSAPÓ J. – AUBERT A. – PINTÉR R.** (2016): Chances for tourism development and function change in the rural settlements with brown fields of Hungary.' E-review of Tourism, 2(1), pp. 298–314.
- ENYEDI GY.** (1997): A sikeres város. Tér és Társadalom, 11(4), pp. 1–7.
- FARAGÓ L.** (2017): Autopoietikus (társadalmi) terek koncepciója. Tér és Társadalom, 31(1), pp. 7–29.
- FOLKE, C.** (2006): Resilience: The emergence of a perspective for social-ecological systems analyses. Global Environmental Change, 16(3), pp. 253–267.
- GYENIZSE P. – SZABÓ-KOVÁCS B.** (2008): A természeti környezet és a település kölcsönhatása Komló példáján. Földrajzi Értesítő, 57(3–4), pp. 273–288.
- HOLLING, C. S.** (1973): Resilience and stability of ecological systems. Annual review of ecology and systematics, 4(1), pp. 1–23.
- JÓNA, G.** (2013): A területi tőke fogalmi megközelítései. Tér és Társadalom, 27(1), pp. 30–51.
- KALTENBRUNNER, R.** (2013): Mobilisierung gesellschaftlicher Bewegungsenergien - Von der Nachhaltigkeit zur Resilienz - und retour? Informationen zur Raumentwicklung, 18(4), pp. 287–296.

- LENGYEL I.** (2012): Regionális növekedés, fejlődés, területi tőke és versenyképesség. In: Bajmócy Z. – Lengyel I. – Málóvics G. (szerk.): Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság. Szeged, JATEPress, pp. 151–174.
- MASTEN, A. – POWELL, J. – LUTHAR, S.** (2003): A resilience framework for research, policy, and practice. In: Luthar, S. S. (eds.): Resilience and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversities. Cambridge University Press, New York, pp. 1-25.
- MENDÖL T.** (1963): Általános településföldrajz. Akadémiai Kiadó, Budapest, 567 p.
- MOLNÁR E. – LENGYEL M. I.** (2015): Újraiparosodás és útfüggőség: gondolatok a magyarországi ipar területi dinamikája kapcsán. Tér és Társadalom, 29(4), p. 42–59.
- NAGY M. M.** (2015): Településrendszer a magyar hadtörténelemben. Történeti Földrajzi Közlemények, 3(1), pp. 20–31.
- PÉNZES J.** (2011): A jövedelmi szempontból elmaradott települések területi átrendeződése a rendszerváltozás után. Földrajzi Közlemények, 135(1), pp. 59–69.
- PIRISI G. – TRÓCSÁNYI A.** (2015): Between shrinking and blooming: the crossroad of small towns' urbanisation in Hungary. Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica, 8(1), pp. 12–28.
- PLÖGER, J. – LANG, T.** (2013): Resilienz als Krisenfestigkeit: Zur Anpassung von Bremen und Leipzig an den wirtschaftlichen Strukturwandel. Informationen zur Raumentwicklung, 18(4), pp. 1–12.
- PROWSE, M.** (2003): Towards a clearer understanding of 'vulnerability' in relation to chronic poverty'. CPRC Working Paper, 24(1), pp. 1–41.
- RECHNITZER J. – BERKES J. – PÁTHY Á.** (2014): A volt szocialista városok a városhálózatban'. In: Berki M. – Halász L. (szerk.): A társadalom terei, a tér társadalma. Budapest, Art Webber Stúdió, pp. 99–112.
- RICHARDSON, G.** (2002): The metatheory of resilience and resiliency'. Journal of clinical psychology. 58(3), pp. 307-321.
- SIEVERTS, T.** (2013): Am Beginn einer Stadtentwicklungsepoche der Resilienz? Folgen für Architektur, Städtebau und Politik'. Informationen zur Raumentwicklung, 18(4), pp. 315–323.
- SIMMIE, J.** (2014): Regional economic resilience: a Schumpeterian perspective. Raumforschung und Raumordnung. 72(2), pp. 103-116.
- SIMON, K.** (2001): A magyar szénbányászat a 20. század második felében. Magyar Tudomány, 48(6), pp. 647–658.
- SZABÓ, B.** (2015): Reziliens városok. Erdélyi Társadalom. 13(1), pp. 73-83.
- SZABÓ P. – TÓTH B. I.** (2016): Új fogalmak térnyerése a hazai területi kutatások-

ban és területpolitikában. In: Lengyel I. – Nagy B. (szerk.): Térségek versenyképessége, intelligens szakosodása és újraiparosodása. Szeged, JATEPress, pp. 125–142.

TANNER, T. – MITCHELL, T. – POLACK, E. (2009): Urban governance for adaptation: assessing climate change resilience in ten Asian cities. IDS Working Papers. 315, pp. 1-47.

TÓTH B. I. (2011): A magyar középvárosok teljesítménye a területi tőke tükrében. Területi Statisztika, 14(5), pp. 530–543.

TÓTH, B. I. (2012): Regionális rugalmasság – rugalmas régiók. Tér és Társadalom, 26(2), pp. 3–21.

TÓTH, B. I. (2015): Regional economic resilience: Concepts, empirics and a critical review. *Miscellanea Geographica*, 19(3), pp. 70–75.

WATTS, M. – BOHLE, H. (1993): The space of vulnerability: the causal structure of hunger and famine. *Progress in human geography*, 17(1) pp. 43-67.